

Knihy a dějiny

ROČNÍK 30/1-2, 2023

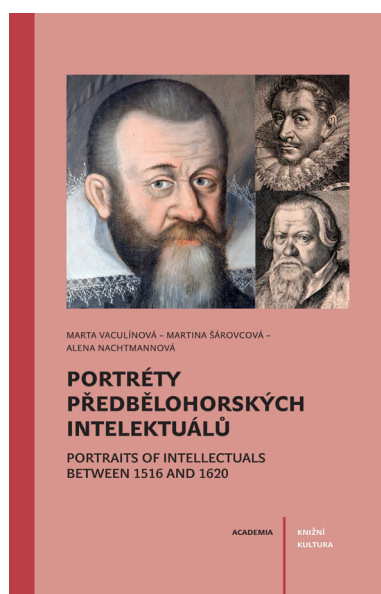
OBSAH

RECENZOVANÁ ČÁST	Editorial	5
	VÁCLAV GRUBHOFFER Reading for Good Health? Medical Books of the Baroque Reader Maria Ernestine of Eggenberg (1649–1719)	8
	VÁCLAV GRUBHOFFER Čtením ke zdraví? Medicínské knihy barokní čtenářky Marie Ernestiny z Eggenbergu (1649–1719)	36
	OLGA FEJTOVÁ Knihovny v prostředí Jednoty bratrské na počátku 17. století v dobovém kontextu jako badatelské téma	62
	KAMIL BOLDAN Dílna českobudějovického knihvazače Jana Benešovského	78
	MARTA HRADIOVÁ Prameny k dějinám knihoven premonstrátských klášterů v Doksanech a Chotěšově	114
NERECENZOVANÁ ČÁST	ANNA HOŤOVÁ Ilustrátor Virgil Solis mladší (1551–1623?) ve službách české tištěné knihy	130
	IVA BYDŽOVSKÁ, MATĚJ MĚŘIČKA, MICHAL KLACEK Kramářské tisky jako osobní dokument	150
	Recenze	176
	Výběr studií z časopisů, monografií, sborníků a elektronických zdrojů	186
	Adresář	193

Recenze

Marta Vaculínová – Martina Šárovcová – Alena Nachtmannová: Portréty předbělohorských intelektuálů / Portraits of Intellectuals between 1516 and 1620. Praha, Academia 2021. 424 s. Knižní kultura sv. 4.

DOI <https://dx.doi.org/10.23852/KAD.2023.30.08>

Recenzovaná kniha si klade za cíl udělat vstupní sondu do problematiky portrétu v renesanční knižní kultuře Českého království. Autorský kolektiv si přitom vytyčil tři základní okruhy. Marta Vaculínová (MV) se zaměřila na doprovodné texty portrétů, Martina Šárovcová (MŠ) na uměleckohistorické zhodnocení a Alena Nachtmannová (AN) na analýzu oděvu portrétovaných výtečníků. Po úvodních textech své síly spojily do strukturovaných hesel katalogu. Autorky opakovaně zdůrazňují, jak podstatnou roli hraje při úvahách o portrétním zobrazení kontext. Protože se v případě knih jedná o oblast, která byla dosud místní badatelskou obcí spíše nereflextována, je nasnadě, že se podařilo přijít s množstvím podnětů a objevů. Příští badatelé se jistě budou ke knize vracet. MV například věnovala v rámci tématu již dříve samostatnou pozornost kryptogramu pod slavným portrétem Kryštofa Haranta,¹ na což zde bylo upozorněno (v knize s. 183–185). Některé portréty jsou v knize publikovány vůbec poprvé, či je nabídnuta souvislost dosud nepovšimnutá (jednolist s portrétem Marka Bydžovského z Florentina, s. 135–137,

možná shodnost malíře u portrétů Jakuba Horčického z Tepence, s. 192–194, Martina Pruška z Prušova, s. 304–305). Význam zde sledovaných portrétů se přitom nově promítá i do identifikace nových souvislostí v závěsné malbě, jako u portrétu Vavřince Orlíka, který byl díky pergamenové malbě z knihovny v Göttingen ztotožněn s malbou v Ochranově, kde dosud platil za zobrazení

¹ VACULÍNŮVÁ, Marta, Cum Apolline Christus: Personal Mottos of Humanists from the Czech Lands. In: Florian Schaffenrath – María Teresa Santamaría Hernández – Jean François Cottier (edd.), *Acta Conventus Neo-Latini Albasitensis: Proceedings of the Seventeenth International Congress of Neo-Latin Studies (Albacete 2018)*. Leiden 2020, s. 610–617.

Jeronýma Pražského (s. 34, 273–275).² Samozřejmě, v takto široce rozmáchlém projektu je téměř nemožné vyhnout se drobným přehlédnutím. Na pouze opatrně posuzovaném titulním tisku Konáčova překladu Piccolominiho spisku Sen o štěstí z r. 1516 skutečně nestojí putto, nýbrž postava Fortuny.³ Je spíše zavádějící označovat Jakuba Kunvaldského českobratrským knězem (s. 11, 231–234, 370–372).⁴ Mohla by překvapit absence portrétu Jindřicha Hýzrla z Chodů, kterému se autorky věnovaly jinde.⁵ Místy se člověk musí smířit se stručností,⁶ podobné věci jsou však spíše jednotlivosti. Mnohem závažnější vadou na kráse prezentované knihy je, soudím, koncepční nevyhraněnost. Přílišná stručnost činí z knihy stěží více než nepominutelný sumář ikonografických a literárních zdrojů, než rozcestník k dalšímu bádání, k němuž však sama mohla přispět více. Není úplně jasné, komu je kniha určena a bojím se, že každá čtenářská skupina bude s knihou nakládat poněkud rozpačitě.

Pod úvodním slovem, který je myšlenkovým svorníkem konceptu, je podepsaná pouze Marta Vaculínová (s. 7–17). Její text se čte dobře a naznačuje košatost problematiky. Jako úvod skvěle obстоjí, zároveň však klade před autorky velké cíle. MV píše, že cílem knihy je vzbudit mezioborový dialog. Nemohu se však ubránit dojmu, že dobře míněný pokus zůstal jaksi před závorkou. Spíše zde každá z autorek prezentuje svou linii, aniž by plně věnovala pozornost ostatním textům. Dochází tak k trojici monologů, někdy jakémusi trojhlasu, snad souladnému,

² Zjištění tak významně doplňuje studii JUST, Jiří – ŠÁROVCOVÁ, Martina: Bohemian Book Painting in the Early Modern Period in a New Context: An Illuminated Printed Book from the Property of the Bohemian Brethren Priest Vavřinec Orlik, *Umění* 64 (2016), s. 462–479.

³ Na ilustraci upozornil VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy*, Praha 2006, s. 186, který výjev charakterizuje jako anděla, předávajícího tiskaři erb v upomínce na jeho povýšení do vladyckého stavu. Není to zcela přesné, ale charakterizovat okřídlenou postavu se zřejmými nádry, byť stylizovanými, jako putta (s. 228), tedy nejčastěji okřídleného malého chlapce, jeví se jako obtížně pochopitelný omyl, zvláště když autorka na jiném místě naprosto správně poznamenává, že je třeba věnovat pozornost celkovému kontextu portrétu v rámci zkoumané knihy (s. 20), tj. zde titulní strana alegorie o Štěstí. Ve Snu je však Fortuna zobrazena jako trůnící žena (obsah tisku stručně charakterizuje KOPECKÝ, Milan: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova: příspěvky k poznání české literatury v období renesance*, Praha 1962, s. 98–107). Klíčem k pochopení ilustrace a zároveň faktem, který lze nazírat jako dalším argumentem pro pouze předpokládanou alternativu, že mužská postava na ilustraci reprezentuje jmenovaného spisovatele a tiskaře, je okolnost, že Konáč bydlel do r. 1520 na Starém Městě v domě U Štěstěny na dnešním Mariánském náměstí, jak zaznamenal již JIREČEK, Josef: *Dějiny literatury české. Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku*, I, Praha 1875, s. 382. Fortuna s Konáčovým erbem pod pravou rukou a znakem Českého království pod levicí je tak dost možná několikerou aluzí na tiskařovo působíště i něj samého.

⁴ Kunvaldský bývá spojován s Jednotou bratrskou, nejméně od studie JIREČEK, Josef: Jakub Kunvaldský a jeho kancionál, *Časopis Matice moravské* 6 (1874), s. 1–6, byť již příslušné heslo *Ottova slovníku naučného* od Jana V. Nováka (díl XV., 1900, s. 371) spojuje jej s luteránstvím. Jako luteránského kněze označil Kunvaldského např. JAKUBEC, Ondřej: Lutherische Epitaphien oder Epitaphien von Lutheranern? Nichtkatholische Grabmäler in den böhmischen Ländern als konfessionelle Objekte. In: Petr Hrachovec – Gerd Schwerhoff – Winfried Müller (edd.), *Reformation als Kommunikationsprozess. Böhmisches Kronländer und Sachsen*, Köln 2021, s. 333–358 (zde s. 351). Jak mě upozornila Veronika Sladká, je pro Kunvaldského typická určitá konfesijní rozostřenost, k Jednotě bratrské však nepatřil zcela jistě, dokonce se vůči ní vymezoval.

⁵ Důvodem by mohlo být, že MŠ předpokládá dataci portrétu až do 40. let 17. století, což zdůvodňuje především vzhledem portrétovaného, viz ŠÁROVCOVÁ, Martina: Paměti Jindřicha Hýzrla z Chodů v umělecko-historickém kontextu. In: Václav Bok – Lenka Vodrážková (edd.), *Cesty a život Jindřicha Hýzrla z Chodů. Studie, edice a překlad*, Praha 2021, s. 43–71, zde s. 47. České Hýzrlovy *Paměti* jsou datovány r. 1614, kdy bylo autorovi 39 let. Na základě reprodukcí si nemyslím, že by takové stáří modelu portrétu bylo nemožné.

⁶ Proč není u malby Martina Pruška (s. 304–305) poznamenáno, že alegorie ctností jsou kopiemi podle mnohem staršího biblického tisku Melantrichova (s. 264–266)? MŠ to jistě ví. Vyroženě se těším na příslib podrobného rozboru malířské stránky Královéhradeckého graduálu (s. 235).

avšak o dialogu se zde mluvit v pravém slova smyslu mluvit nedá. Vlastní studie MV se již soustředí na *Slovo a obraz*. *Doprovodné texty na portrétech intelektuálů v raném novověku* (s. 73–92). Opět demonstruje úctyhodnou znalost literatury i schopnost trefně postihnout základní tendence.⁷ Autorka konstatuje, že verše při portrétech mají velmi rozkolísanou úroveň, od obsahově neprůbojných veršů, plných falešné skromnosti, až po drobné literární klenoty. Latinu, jež převládá, v úvodní studii místy parafrázuje, avšak nikdy nepřekládá, což je ještě palčivější v katalogových heslech (93–380). Překlady do češtiny se objevují nesystematicky, např. u hebrejštiny (s. 106–110). Hebrejský text je v obou případech přepsán, charakterizován a je uveden odkaz na zdroj, jímž je Starý zákon, jehož verše jsou v druhé doslovné citaci také v českém ekumenickém překladu ocitovány. To působí obzvlášť ironicky při vědomí, že většina čtenářů této knihy bude mít bibli doma, případně si verše snadno dohledá na internetu, avšak u latinských veršů je situace nepochybně výrazně složitější. MV, pro níž by nepochybně nebyl nejmenší problém příslušná místa nejen přeložit, ale i zhodnotit z hlediska obvyklosti, kvality a návaznosti na antické vzory, nejspíš usuzuje, že se čtenář v latině snadno sám zorientuje. Obávám se, že zde většinou čtenářskou obec, do níž se řadím, poněkud přeceňuje. Doba relativně vysoké klasické vzdělanosti, typická ještě pro protektorátní gymnazisty filmů pro pamětníky, již v našich končinách minula. Demonstrujeme si to hned na vstupním katalogovém hesle s tištěným portrétem Melchiora Agricoly (s. 95–97),⁸ jehož možná jediný dochovaný exemplář je v zámecké knihovně na Křivoklátě v Památníku Floriána Vermilia (soběslavský student využil jako památník frankfurtské vydání Alcitiho *Emblemat* z roku 1583). Přepis textu⁹ se zastavuje pouze u iniciál autora čtyřverší, v němž hypoteticky spatřuje lubinského rodáka a Agricolova krajana Adama Sinnera. Verše pak ve volném a amatérském překladu autora recenze znějí: „(Přesmyčka)¹⁰ – Srdce Homérovo jakož i Gallovo¹¹ | Přímým pohledem popatři na přísnou tvář Agricoly, | spatřuješ tak vítěze nad závistivostí a barbarstvím. | Moudré srdce Gallovo, srdce Homérovo i Vergiliovo | s nímž sám vévodí Múzám i celému Helikónu.“ Překlad prostého čtyřverší tak sice koresponduje s pochlebovačnou

⁷ V kontextu autorčina povzdechu na pouze výjimečnou analýzu textu na portrétech v českých sbírkách možno odkázat též na studii KUBÍKOVÁ, Blanka: „Ozdoba Moravy“: ženevský portrét a ženevské kontakty moravského rytíře Jiřího Zikmunda Práskického ze Zástřizl. In: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013, s. 175–186.

⁸ Vyjádření o Agricolových básnických schopnostech v TRUHLÁŘ, Antonín – HRDINA, Karel – HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan (edd.): *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století*, sv. I., Praha 1966, s. 56, plně souzní s úsudkem MV o části literární produkce: „Za svého pobytu v Čechách vydal básnické sbírky..., které nemají větší básnickou cenu. Jsou ukázkou nadměrného lichocení, formalismu a myšlenkové mělkosti, do níž často klesala latinská příležitostná poesie na počátku 17. století.“

⁹ *Ἀντίγραφον / Cor Homeri ac Galli / AGRICOLAE austerum recto vultu adspice vultum / Victorem Invidiae, Barbaremque vides. / Cor sapiens Galli. Cor Homeri, corque Maronis / Cumque ipsis Musis totum Helicon gerit.*

¹⁰ Přesmyčka (anagram) titulu čtyřverší je ovšem uplatnitelná pouze v původním latinském znění, kdy písmena titulu složí dohromady jméno Melchior Agricola. Podobně i Agricola vytvořil v dedikaci na protější straně anagram na jméno žáka, tedy Ius Minervalis Fluor (= Florianus Vermilius), tj. Tok (výmluvnosti, případně řečiště) zaslíbený Minervě. Zde není mi jasné, na co naráží MŠ, když hovoří o anagramu „na symbolum Floriána Vermilia“, o jméno jde však nepochybně. Obávám se, že i MŠ se zde nechala zmást slovem „symbolum“ na počátku věnování, to ale odkazuje, nemýlím-li se, na tisk s portrétem Agricoly na protější straně. Toto drobné přehlédnutí jen dokládá nutnost překladu latinských dedikací.

¹¹ Miněn pravděpodobně méně známý římský básník milostné poezie, vjevůdce a politik Gaius Cornelius Gallus, který byl v 1. století před naším letopočtem prvním správcem nově vzniklé egyptské provincie. Až do r. 1979, kdy byl nalezen papyrus s několika dalšími fragmenty, nebylo z jeho díla mnoho známo. Viz ds [Dana Svobodová]: Cornelius Gallus. In: *Slovník latinských spisovatelů*, Praha 2004, s. 195. Jeho jméno se ovšem skvěle hodilo pro účely anagramu.

notou a vcelku očekávatelným až banálním vyzněním některých veršů, výpovědní hodnota je však přece jen vyšší. Užití anagramu, na nějž je upozorněno řeckým slovem, předpokládá od recipienta portrétu schopnost porozumět tomu, co se od něj v textu chce (a ochotu bavit se tím), zároveň sází na jeho důvěrnou znalost starověkých reálií. Netřeba zdůrazňovat, že tyto vlastnosti jsou z povahy věci oslavnými verši přisouzeny portrétovanému. Z hlediska reprezentace to není málo, prostý přepis textu to však neodhalí.

Studii Marty Vaculínové předchází text Aleny Nachtmannové *Oděv raně novověkých intelektuálů jako projev reprezentace* (s. 54–72). Tato stať, byť odkazuje začasť jen na stěžejní literaturu, sloužící jako rozcestník k dalšímu bádání, je přehledná, čtivá a ze všech textů knihy čtenářsky nejvstřícnější. (Což troufám si konstatovat tím spíše, že se v autorčině specializaci pohybují jen velmi nejistě.) Zároveň na několika místech rozvádí obecné tendence podrobněji, než bylo možné učinit ve stručnějších katalogových heslech, jež se mohou v částech věnovaných oděvu zdát až repetitivní. Tato jejich vlastnost však usnadňuje orientaci čtenáři, který se bude chtít věnovat právě jen na tomu kterému portrétnímu vyobrazení.

V souladu se zaměřením knihy dostala největší výkladový prostor Martina Šárovcová ve studii *Ad vivum delineavit. Portrét vzdělance v kontextu rukopisné a tištěné knižní produkce v letech 1526 až 1620* (s. 18–53). Autorka nejprve shrnuje dosavadní stav uměnovědného bádání na poli portrétu v české literatuře, což je vzhledem k rozsáhlosti tématu naprosto srozumitelné vymezení. MŠ čerpá ze svého dlouhodobého badatelského zájmu o iluminované rukopisy, přínos a záběr knihy tím významně obohacuje. Následně se věnuje chronologicky vývoji portrétu v rukopisech a tiscích od vrcholného středověku po vytyčené období. Portrét vnímá zjevně jako funkční kategorii, kdy zobrazení jednotlivce s příslušnými atributy úřadu a moci bez individualizovaných rysů, typické pro středověké umění, a naopak zachycení konkrétních jedinečných rysů portrétovaného, jež se prosazuje od pozdního středověku dále, blíže nepojmenovává. Jedná se opět o legitimní přístup a jistě tak autorka nečiní z neznalosti jako spíše z uvážlivého rozhodnutí, jež dovedlo ji k tomu, čemu všemu chce ve svém textu věnovat pozornost. Ostatně, autorka odkazuje na studie Petera Burkea a je si vědoma složitého přediva vztahů v závislosti na kontextu portrétu. Stejně například Blanka Kubíková ve svých textech dokazuje, že i tradiční přístup k obrazovému médiu stále má co nabídnout svou schopností zpřesnit či docela proměnit naše poznání. Přesto by v rámci takto koncipované úvodní stati stálo, soudím, za to, aby byly zmíněny některé myšlenky letos zesnulého badatele Hanse Beltinga (1935–2023). Belting dovozuje, že pro vznik renesančního portrétu, tedy toho, na nějž se autorky ve svém textu soustředí, mělo naprosto zásadní význam prostředí nizozemského panovnického dvora, sdílející stejnou niku s měšťanským živlem, z jehož řad se rekrutovali i mnozí vysocí úředníci. Tito homines novi postrádali ovšem starobylost, na niž by mohli odkazovat svým erbem, a tak bezpečným znamením jejich sociální identity staly se, vedle nezbytných šatů a oděvních doplňků, jejich věrně zachycené tváře na olejomalbách vlámských mistrů.¹² V rámci recenzované knihy by bylo možno takto nazírat na portrét rektora

¹² BELTING, Hans: *Spiegel der Welt. Die Erfindung des Gemäldes in den Niederlanden*, München 2013 (1. vydání 1994), s. 34. V zásadě lze podobnou konstrukci uplatnit všude tam, kde sociální dynamika prostředí mohla katapultovat do vysokých úřednických pozic jednotlivce ze skromnějších poměrů, tedy např. i v renesanční Florencii či lucemburské Praze (viz busty Svatovítského triforia). Celé plejády dalších momentů všimá si dále BELTING, Hans: *Faces. Eine Geschichte des Gesichts*, München 2019 (1. vydání 2013), např. s. 148–183.

z Lomnice nad Popelkou Urbana Čechtického z r. 1583 (s. 149–151) či na tisk Rafaela Sadelera, zobrazující císařského kapelníka a hudebního skladatele Phillipa de Monte (s. 269–270). Heraldická reprezentace však neztratila na významu.¹³ Spíše se rozšířil okruh lidí, kteří se k ní vztahovali a kteří o povýšení do příslušného stavu usilovali. Tato okolnost je podstatná. V přísně rozvrstvené raně novověké společnosti, jejíž normy se ovšem v mnoha ohledech ve střední Evropě udržovaly až do pádu habsburské monarchie, bylo povýšení do vyššího stavu a udělení erbu nikoliv triviální záležitostí, ale zlomem v osudech jednotlivce, jeho rodiny a jeho příbuzných, událostí, která mohla otevřít dveře k dalšímu společenskému vzestupu všech dotčených.¹⁴ V kontrastu k tomuto obecně známému faktu je pozornost, která je v knize věnovaná erbům, podivuhodně malá. Erby jsou sice zmiňovány, ale vnímány tak nějak mimochodem, bez důrazu na kontext a nezanedbatelnou roli, již měly. Vrcholem tohoto opomíjení je závěrečná věta na s. 44: „*Žádnou výjimkou nebyly portréty koncentrující se na psychologické vyznění podobizny oprostěné od symbolických detailů, erbů a interiérových doplňků (Davida Crinita z Hlavačova, Pavel Gryllus)*“. Tato věta zarazí o to víc, když MŠ ví (s. 146), že protějškem portrétu prvního jmenovaného je zobrazení erbu, který se na apertuře vyjímá stejně působivě jako medailon s hlavou učence, ne-li působivěji. Tato apertura je nad to jako jedna z mála v knize také otištěna ve studii MV (s. 79). Portrét druhého je pak na rubu grafiky vybaven „insigniiemi“ (MŠ, s. 175), tedy erbem.¹⁵ Jeden z velepodstatných aspektů kontextu, kterým se autorky zaštiťují, tak byl vynechán až k nepochopení. Autorské trio přitom mohla krásně doplnit některá z vynikajících badatelek na poli heraldiky (např. Marie Ryantová či Martina Hrdinová), a kniha tak mohla být obohacena o další fasetu.

Bezděky se tak vnučuje otázka, kde se stala chyba, když i jen tři do projektu zapojené badatelky jsou výbornými profesionálkami, znalými tématu. Nejde pouze o výše podrobněji uvedenou heraldiku, ani nemíním, že by autorky na úkol nestačily. Pouze přílišná stručnost katalogu i textů vede místy k mylnému dojmu až nedorozumění. Při psaní recenze vzpomněl jsem si nejednou na Čapkův bonmot, že kritik usvědčuje autora z toho, že nedělá věci tak, jak by je dělal kritik, kdyby je ovšem ten dělat uměl. O kvalitách autorek v nejmenším nepochybují a kdybych byl dotázán, kdo by se

¹³ BELTING, 2013 (pozn. 12), s. 55–64. BELTING, Hans: *Antropologie obrazu. Návrhy vědy o obrazu*, Brno 2021, s. 115–142 (původně München 2001). V Beltingově pojetí je renesanční portrét základním předpokladem dosavadní zobrazovací praxe, nově vzniklý žánr se tak musí ukotvovat v již zažitých symbolických modech.

¹⁴ Ani s erbem a patřičnými rodovými legendami nebyl ovšem sociální vzestup zaručen. Jak poznamenává MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 109: „Význam kategorie urozenosti nespočíval ve vyloučení, nýbrž v neustálém znesnadňování sociální mobility tím, že uváděla do hry fundamentální nerovnost šancí.“ K symbolické rovině znaků a artefaktů viz též ŠIMŮNEK, Robert: *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.

¹⁵ GRÝLL Z GRÝLLOVA, Jan. *QVATVOR ANNI TOTIVS PARTIVM DESCRIPTIO...* Praha: Anna Šumanová, 1596 (Knihopis BCBT31078). Citovaný exemplář je digitalizovaný a přístupný na stránkách Národní knihovny. Pod erbem je báseň Václava Pogonia, jejímž motivem je erbovní deviza Pavla Grylla *Per gravia ad gaudia* (Přes obtíže vstříc radosti): *Pressa labore licet varisque exercita curis / vita sit & rerum turbine mersa gemat. Ne desponde animum, sed in hoc discrimine firmus, / Quam recto incipias tramite, carpe viam. Per scopulos vitae, per naufraga saxa, per ignes, / Ad coelem pietas ardua fecit iter.* (I kdyby byl život zkoušen rozličnými starostmi a tísní práce, a každý lkal strháván ke dnu vírem všeobecného zmaru, nepropadej na duchu, ale zůstaň pevný vzdor všem protiventstvím. Vydal-li ses po správné stezce, pak si cestu užívaj. Prodírej se úskalími života, klopýťej přes kameny, procházej plameny. Cestu

měl podobného projektu ujmout, těžko by mě mohly napadnout lepší adeptky. Obávám se, že problém spočívá snad v nastavení grantových projektů,¹⁶ jež neumožňuje patřičnou flexibilitu – kniha vznikla v průběhu jediného roku (MV, s. 7)! Připojíme-li k tomu známé vytížení pracovníků v humanitních oborech, kteří mnohdy sedí na několika židlích, aby jejich příspěvek do rodinného rozpočtu dosahoval důstojnější úrovně, a uvážíme-li, jak obtížné se odmítají nejruznější projekty, ať již z důvodů osobní tíživosti či strachu, aby pro odmítnutí nebyl člověk vyřazen i z dalších projektů, nemůže překvapit, že není nijak nesnadné zaslíbit se projektu, který ukáže se mnohem větší výzvou, než jakou se zpočátku zdál být. Je bez nadsázky obdivuhodné, co všechno dokázaly autorky do knihy dostat během jediného roku. Avšak bez ohledu na to stále platí, že nedostatek času vede jen k polovičatým výsledkům.

Navzdory tomu nejedná se o knihu zbytečnou. Publikace vyznačila oblast pro další plodné bádání, avšak nejen to. Důležitost tváře se nepromítá jen do specifického diskurzu renesanční vzdělanosti, která skrze osobitý portrét získává pojednou konkrétní učencovu podobu, vymaňující ten který spis z anonymní masy dávno napsaného a pro mnohé zaprášeného a k dnešku již nijak usouvztažitelného vědění. Potřeba konkrétní tváře promlouvá k nám pojednou s novou naléhavostí, když na straně jedné se mnoho našich sociálních interakcí přesouvá do digitálního světa, v němž často tvář nejen nevidíme, ale kde může být našim partnerem dokonce beztvárná umělá inteligence, na straně druhé pak představa konkrétní lidské tváře s jejími osudy pomáhá tlumit vášně ve světě polarizovaném nevybíravými spory v imaginárních chatovacích klubovnách i v diskuzích o až příliš reálných válkách, kdy se do běžného slovníku navrací mnohdy nereflextované polarizující dehumanizované velkopojetní národnostních označení, ideových táborů či moralizujících a dehonestujících nálepek.¹⁷ Na tvář, se všemi za ní skrytými emocemi a jedinečnými životními poutěmi, se zapomíná. Kniha má tedy v realitě našich dnešních rozbrojů nepochybný, jakkoli možná bezděčný, humanistický apel – a to není málo.

Tomáš Gaudek

do nebes dláždí zkoušená zbožnost.) Jen poznamenejme, že Pavlův otec, rakovnický měšťan Jan st. Gryll z Gryllova, který pro sebe a své dědice erb získal, má na versu portrétu v knize GRYLL Z GRYLLOVA, Jan. *Patriarchou swatých čtyř životy...* Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1587 (Knihopis K02791), překvapivě „*insignia Antiquae Urbis Pragensis*“ (znak pražského Starého Města), vážící se nejspíš k tiskaři, kdežto osobní erb je až téměř na konci knihy. Osobní erb a portrét jsou na jednom listě v GRYLL Z GRYLLOVA, Jan. *ACTA a nebo: Skutkové Krysta Pána a geho Kázáníj podlé wypsanij wssech Čžtyř Ewangelistůw...* Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1595 (Knihopis K02786). V obou případech doprovází erb verše Davida Crinita Nepomuckého z Hlavačova, Gryllova kmoťence, na erbovní znamení.

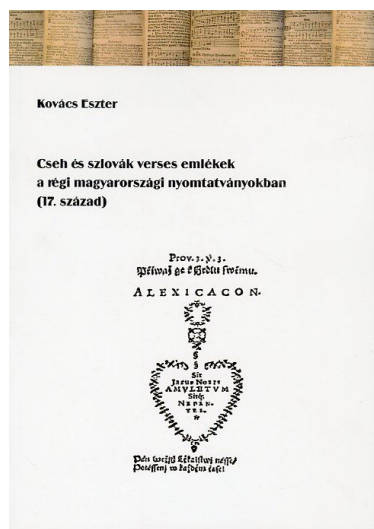
¹⁶ Na grantové podmínky zdá se ukazovat užití angličtiny v titulu knihy, jež přitom nijak nereflextuje zastoupení angličtiny v knize (pouze na konci ve stručném resumé, s. 419–420). Pro zahraničního čtenáře je tak titul jednoznačně zavádějící.

¹⁷ Srovnej k tomu z jiného úhlu MATEJČKOVÁ, Tereza: Všichni jsme bez tváře. K textu J. Bierhanzla, *Reflexe* 56/2019, s. 181–187; nad úroveň současného ne/porozumění zamýšlí se např. BĚLOHRADSKÝ, Václav: *Za naši civilizaci! Pohádka pro děti postkomunismu nemá šťastný konec*, publikovaný 4. května 2023 na portálu novinky.cz; <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-esej-vaclava-belohradského-za-nasi-civilizaci-pohadka-pro-deti-postkomunismu-nema-statny-konec-40430072> (přístup 22. 6. 2023).

Recenze

Eszter Kovács: Cseh és szlovák verses emlékek a régi magyarországi nyomtatványokban (17. század) / České a slovenské veršované památky v starých uherských tiscích (17. století). Esztergom, Szent-Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány 2022. 440 s.

DOI <https://dx.doi.org/10.23852/KAD.2023.30.09>

Dvojazyčná publikace bohemistky a pracovnice maďarské národní knihovny (Országos Széchényi Könyvtár) v Budapešti Eszter Kovács se věnuje původním či přeloženým veršovaným textům v češtině, slovenštině či bibličtině, jež byly zařazeny do tisků vydaných v průběhu 17. století v Uhrách. V podstatě se jedná o speciální analytickou bibliografii, která v případě geografického a chronologického vymezení víceméně kopíruje soudobou tištěnou anotovanou retrospektivní bibliografii Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNY, 1971–2012), v jejíž zatím posledním čtvrtém svazku je zmapována veškerá tiskařská produkce vzniklá do roku 1670 v širších historických hranicích Uherského království (vyjma např. Chorvatska) a nikoli pouze na území novodobého Maďarska. Užší jazykové zaměření je pak dáno autorčiným dlouhodobým odborným zájmem o bohemikální staré tisky. Její nová kniha v sobě shrnuje výsledky několikaleté spolupráce se specialistou na starší česko-slovenské písemnictví Istvánem Käferem,

a také vychází z již známých poznatků o dějinách tiskáren na dnešním Slovensku nashromážděných předchozími generacemi maďarských, slovenských a českých bibliografů. Není proto náhoda, že si Eszter Kovács za jeden z hlavních pilířů své práce zvolila vedle RMNY i dvousvazkovou Bibliografii tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700 od Jána Čaploviče.

Jádro recenzované publikace tvoří abecedně řazený a zčásti transkribovaný bibliografický seznam incipitů veršovaných textů. Předchází mu souběžná maďarsky a česky psaná předmluva, jež čtenáře podrobně seznamuje se záměry, obsahem, celkovou strukturou incipitového soupisu a edičními pravidly uplatněnými při jeho přípravě. Maďarská část nabízí také odbornou studii. Pro snadnější vyhledávání a rychlou orientaci jsou k dispozici závěrečné přehledy excerpovaných tisků, konkordance všeobecných retrospektivních bibliografií či různé rejstříky (např. autorů a překladatelů, nápěvů, jednotlivých věcných témat). Samotný incipitový seznam zahrnuje vedle počátečního dvojverší i jméno autora/překladatele, český/slovenský název, který je případně

nahrazen obsahovou charakteristikou veršovaného textového celku (obojí dodatečně přeloženo do maďarského jazyka), nápěv, konfesní určení, odkaz na výskyt ve zdrojovém tisku či tiscích, přesnou lokaci (tzn. číslo stránky či listu) a pracovní poznámky (převážně v podobě odkazů na sekundární literaturu). U překladů jsou tyto základní údaje obohaceny ještě o název cizojazyčné předlohy nebo jméno zahraničního původce. U biblických parafrází nechybí číslo žalmu. Případná grafická značka, znázorněná notou, signalizuje existenci nototisku.

Je zřejmé, že sestavení incipitového seznamu vyžadovalo podrobné studium většiny uváděných tisků a jejich vnitřních textových pasáží. Autorka se navíc snažila o úplné podchycení všech relevantních bibliografických jednotek. Analyzovala nejen fyzicky dochované tituly, ale u nejistých či dnes již nedostupných knih se pokusila o jejich obsahovou rekonstrukci na základě mladších vydání. Zohlednila přitom pestrou škálu žánrů duchovní a světské tiskařské produkce 17. století. V některých případech se mohla opřít o již existující hymnologické, literárněhistorické či muzikologické soupisy. Víceméně tak navázala na práce Josefa Jirečka, Antonína Škarky, Jana Malury, Evy Augustínové či aktivity tvůrců elektronických databází *Hymnorum thesaurus Bohemicus* a *Melodiarium hymnologicum Bohemiae* a doplnila jejich incipitové katalogy písní a modliteb nacházejících se v českých kancionálech 16.-18. století, početných edicích *Cithary Sanctorum* Jiřího Třanovského nebo literární tvorbě pobělohorských exulantů. Jinde však vstoupila na dosud neprobádaný terén. Jako vůbec první evidovala veršované texty v kalendářích, minucích, pohřebních kázáních, katechismech a dalších nábožensky vzdělávacích knihách katolických a evangelických spisovatelů. Všimla si tedy i prozaických spisů, ve kterých hrály veršované textové útvary jen vedlejší roli a nebyly jejich hlavní náplní. O to více zde musíme ocenit autorčiny detailní znalosti zkoumané matérie i aktivní snahu o určení autorství, odhalení cizojazyčných (latinských, německých, polských, maďarských) předloh a identifikaci biblických nebo obecnějších náboženských reálií. Uspokojivě tak odlišila autorsky původní veršované texty od anonymních či nepůvodních a v rámci uherského teritoria poukázala na zdroj a datum jejich prvního otištění. Současně upozornila na dosud neznámé tisky. Splnila tím všechny základní požadavky kladené na obdobné incipitové bibliografie.

Přesto je nutné vyslovit i několik připomínek. Ty se týkají hlavně chybějícího českého překladu úvodní teoretické studie. Je velmi pravděpodobné, že její maďarská verze bude pro větší část tuzemské odborné veřejnosti jazykově nesrozumitelná. Do seznamu incipitů mohla autorka přidat údaj o celkovém počtu slok, případně i strofickém schématu. Na první pohled a bez přístupu k originálu by se tak dalo zjistit, zda popisovaný veršovaný text představuje rozsáhlejší a složitější nebo jen jednoduchou básnickou skladbu. Výčet, v němž je evidován výskyt veršů ve zdrojových tiscích, je díky geografickému zaměření předkládané knihy omezen pouze na uherskou tištěnou produkci. To však někdy může vést k neúplným či zkresleným závěrům o stáří, oblíbenosti, či dokonce autorství daného veršovaného textu. Důkazem toho budiž např. Třanovského *Cithara Sanctorum*. Některé její písně se objevují již v 16. století v kancionálech z Čech. Autorka si však této „neuherské etapy“ nevšímá a zaznamenává až jejich zveřejnění v prvním vydání *Cithary* z roku 1636. Pokud k této informaci zároveň nedoplňuje odkaz na některý z českých či slovenských incipitových katalogů, může čtenář nabýt dojmu, že písně pocházejí až z Třanovského doby, přitom jsou ve skutečnosti mnohem starší. Jediné vzájemným porovnáním více incipitových soupisů si lze udělat plnohodnotný přehled o možném opakovaném pretiskování určité písně v českém, uherském či německém prostředí v průběhu 16.-18. století. Samotná práce Eszter Kovács tyto souvislosti kvůli svému užšímu časovému a teritoriálnímu záběru nezachycuje. Toto

omezení se ale občas může ukázat jako přínosné, protože rozšiřuje a zpřesňuje naše místy nedokonalé poznání tvorby uherských spisovatelů. Není tedy pochyb o tom, že recenzovaná publikace se stane užitečnou pomůckou pro všechny domácí bibliografy, knihovníky, muzikology či literární historiky. V budoucnu by se určitě mělo uvažovat o jejím dalším pokračování a snad i o elektronickém zpracování, které by zajistilo jednodušší a rychlejší dostupnost a obsahovou aktualizaci.

David Mach

VÁCLAV GRUBHOFFER
Reading for Good Health?
Medical Books of the Baroque Reader
Maria Ernestine of Eggenberg (1649–1719)

OLGA FEJTOVÁ
Knihovny v prostředí Jednoty bratrské
na počátku 17. století v dobovém kontextu
jako badatelské téma

MARTA HRADLOVÁ
Prameny k dějinám knihoven premonstrátských
klášterů v Doksanech a Chotěšově

IVA BYDŽOVSKÁ, MATĚJ MĚŘIČKA, MICHAL KLACEK
Kramářské tisky jako osobní dokument

VÁCLAV GRUBHOFFER
Čtením ke zdraví? Medicínské knihy
barokní čtenářky Marie Ernestiny
z Eggenbergu (1649–1719)

KAMIL BOLDAN
Dílna českobudějovického
knihvazače Jana Benešovského

ANNA HOŤOVÁ
Ilustrátor Virgil Solis mladší
(1551–1623?) ve službách
české tištěné knihy

KNIHOVNA
AKADEMIE VĚD ČR